

Бойчук В. М. Професійна орієнтація учнів у закладах загальної середньої освіти / В. М. Бойчук, Л. Л. Коношевський, О. Ю. Сагадіна // **Zbiór artykułów naukowych recenzowanych**. Zbiór artykułów naukowych z Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej (on-line) zorganizowanej dla pracowników naukowych uczelni, jednostek naukowo-badawczych oraz badawczych z państw obszaru byłego Związku Radzieckiego oraz byłej Jugosławii. (30.01.2018). – Warszawa, 2018. – 184 str. – С. 39-45.

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ УЧНІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Бойчук В.М.

boichuk1974@ukr.net доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри інноваційних та інформаційних
технологій в освіті Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського м. Вінниця,
Україна

Коношевський Л.Л.

kl154@i.ua кандидат педагогічних наук, доцент, доцент
кафедри інноваційних та інформаційних технологій в
освіті Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського м. Вінниця, Україна

Сагадіна О.Ю.

vinn.prof@gmail.com Здобувач Вінницького державного
педагогічного університету імені Михайла
Коцюбинського м. Вінниця, Україна

Постановка проблеми в загальному вигляді. Розвиток ринкових відносин в Україні, реформування та модернізація системи освіти – все це сприяє оновленню ринку освітніх послуг і ринку праці. Зміни умов, змісту та засобів праці потребують функціонування довготривалої і динамічної системи щодо професійної орієнтації, яка виступає складовою неперервної освіти. Високий рівень безробіття серед молоді на сучасному етапі, плінність кадрів, незадоволеність значної кількості людей своєю спеціальністю свідчать, що питання вибору професії підростаючим поколінням не можна вважати розв'язаним.

Для стабільного розвитку і нового якісного прориву в національній системі освіти визнано необхідним, зокрема, забезпечити створення умов для посилення профорієнтаційної спрямованості освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО). Вчитель є безпосереднім організатором і

втілювачем профорієнтаційної роботи (ПОР) в школі, а профорієнтація має бути невід'ємною складовою його педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Профорієнтаційній проблематиці приділяють увагу дослідники різних наук – філософії, економіки, медицини, психології й педагогіки (К. Абульханова-Славська, В. Андрєєв, О. Гришкова, О. Давидов, О. Джура, В. Дрижак, Є. Климов, А. Ковальова, Л. Користильова, Г. Костюк, В. Левін, Є. Павлетюгов, К. Платонов, В. Подоляк, І. Прокопенко, Л. Рябова, Е. Рутенбург, Т. Ніколаєва, В. Хільковець та ін.).

Особливе місце посідають роботи, присвячені питанням організації професійної орієнтації учнів ЗЗСО й особливості їхнього професійного самовизначення. Це дослідження П. Атунова, Г. Балла, М. Пряжникова, Б. Федоришина.

Однак, питання визначення сутності та змісту структурних складових підготовки учителів до здійснення професійної орієнтації школярів не знайшли належного відображення в роботах психологів і педагогів.

Мета статті – розкрити наукову сутність і завдання профорієнтації школярів, науково обґрунтувати поради щодо оптимального професійного самовизначення учнів у відповідності з вимогами певних професій.

Виклад основного матеріалу. В Україні соціальні проблеми створюють ситуацію невідповідності між високими вимогами роботодавців до кваліфікації фахівців і неготовністю молоді до вибору професії, а значить до праці в нових економічних умовах.

Розвиток ринку праці, зростання вимог до якості підготовки фахівця визначає необхідність якісного покращення всієї системи професійної підготовки кадрів. Одним із важливих напрямів реалізації цього є розвиток і вдосконалення ПОР молоді під час набуття нею середньої освіти. Важливою умовою ефективності ПОР є проведення означеної діяльності з дітьми дошкільного віку й учнівською молоддю. Система профорієнтаційних справ дозволить всебічно ознайомити учнів зі світом професій, усвідомити важливе значення кожної з них і необхідність правильного вибору [6].

Аналіз науково-педагогічних джерел надав можливість узагальнити поняття «профорієнтаційна робота».

Різноманітність поглядів на сутність ПОР спричинили інтерпретаційну різноплановість її структури. Аналіз наукових джерел із досліджуваної проблеми засвідчив наявність декількох підходів і наукових принципів до визначення структурних компонентів ПОР у ЗЗСО.

Зокрема, науковці виокремлюють наукові підходи до організації ефективної ПОР:

соціально-економічний – аналіз потреб суспільства в різних професіях, з'ясування їх перспектив у трудових ресурсах. Робота за покликанням забезпечує максимальну віддачу працівника і, відповідно, дає кращий економічний ефект;

психофізіологічний – забезпечення вибору такої професії, яка максимально відповідає психофізіологічним характеристикам особистості;

психолого-педагогічний – виховання в учнів любові до праці, формування інтересу до майбутньої професії [5; 8].

В основу ПОР покладено такі наукові принципи: здійснення комплексного характеру профорієнтаційних послуг (організація ПОР має здійснюватись у соціально-економічному, психолого-педагогічному, медико-фізіологічному та професійному напрямках для забезпечення різнобічної готовності молодого людини до вибору професії); узгодження інтересів особи та суспільства через ринок праці; визначення діяльнісного підходу до визначення професійної придатності; забезпечення рівня можливостей здобуття профорієнтаційних послуг учнями старших класів шляхом: а) доступності професійної й іншої інформації стосовно можливостей вибору чи зміни професії, форм навчання та працевлаштування; б) добровільності та безкоштовності здобуття профорієнтаційних послуг на гарантованому державному рівні; в) конфіденційності та рекомендований характер висновків профконсультацій і профдобору, додержання працівниками профорієнтаційних норм професійної етики; г) взаємозв'язку школи, сім'ї, виробництва та громадськості в здійсненні профорієнтаційних заходів; д) систематичності та наступності в професійної орієнтації [7].

З'ясування підходів і наукових принципів [3] надало можливість визначити зміст поняття «профорієнтаційна робота». А саме, науковці вважають, що:

ПОР – це практичні заходи рекомендаційного характеру щодо вибору майбутньої професійної діяльності на основі інформації про професії та вимогах до претендента робочого місця, особливостей, здібностей і прогнозу його успішності в улюбленому виді діяльності;

ПОР – один із головних напрямів освітньої роботи у ЗЗСО, який спрямований на підготовку учнів до свідомого вибору професій, визначення свого місця в суспільстві.

ПОР у ЗЗСО здійснюють учителі всіх навчальних дисциплін, класні керівники, інші педагогічні працівники, фахівці різних галузей виробництва.

У чому саме полягає суть ПОР? Її завдання цілком збігаються із завданнями ЗЗСО, визначеними Законом «Про освіту». Це підготовка учня до обґрунтованого вибору професії, що задовольняє як особисті інтереси, так і суспільні потреби. Вона передбачає повне і всебічне знайомство учнів зі світом професій, з правилами вибору професії, з соціально-економічними, психологічними і медико-фізіологічними аспектами вибору професії, що є найважливішою передумовою для формування готовності до професійного вибору.

Як показує досвід, «ПОР з учнями» – один із головних аспектів виховної роботи, спрямованої на підготовку учнів до свідомого вибору професії, визначення свого місця в суспільстві. В ЗЗСО профорієнтаційну роботу з учнями покликані проводити всі вчителі, зокрема і керівники гуртків у позакласний час. Така робота організовується з урахуванням вікових та індивідуально-психологічних особливостей учнів, їхніх нахилів, інтересів,

здатків і готовності до певних видів діяльності й рівня сформованості учнівського колективу.

Враховуючи психологічні та вікові особливості учнів, ПОР в позакласний час потрібно організовувати поетапно: початковий етап (1-4 класи); пізнавально-пошуковий етап (5-7 класи); базовий етап (8-9, 10-11 (12) класи) [9; 10].

Початковий етап (1-4 класи). На цьому етапі передбачається ознайомлення з окремими професіями, формування поваги до людей праці всіх професій і спеціальностей, позитивного ставлення до різних видів трудової діяльності, інтересу до пізнання своєї особистості (самопізнання); початкових загально-трудова уміння і навичок, здатності до взаємодії з іншими людьми в трудовій діяльності; створення умов для розвитку здібностей молодших школярів; виховання загальної культури праці шляхом залучення до посильних видів трудової діяльності.

Дітей необхідно поступово вводити у величезний світ професій, навчати їх орієнтуватися в ньому. Завдання вчителя – якомога раніше виявити інтереси школярів і розвинути їх відповідно до потреб суспільства, створюючи умови для всебічного гармонійного розвитку особистості учня. Професійна просвіта учнів 1-4 класів полягає в необхідності дати їм початкові відомості про важливість будь-якої праці для життя суспільства. Учні ще не готові сприймати інформацію про умови праці, але вони можуть усвідомити, яку користь приносить людям та чи інша професія.

Пізнавально-пошуковий етап (5-7 класи). Цей етап передбачає формування ціннісних орієнтацій, мотивації самопізнання, установки на власну активність у професійному самовизначенні й оволодінні професійною діяльністю, а також систематичне ознайомлення з професіями. Не менш важливими є формування уміння самооцінки, самоаналізу з метою усвідомлення власної професійної спрямованості, консультування щодо вибору профілю подальшої освіти, форм трудової підготовки.

На цьому віковому етапі основними завданнями ПОР є виховання працелюбності, стимулювання до свідомого вибору праці, розвитку творчих здібностей учнів, ознайомлення з різними видами професійної діяльності, умовами праці, обсягом спеціальних і загальних знань, уміння і навичок, якими має оволодіти фахівець тієї чи іншої професії, гігієнічною характеристикою, психофізіологічними вимогами професії до людини, системою підготовки та підвищення кваліфікації кадрів.

У підлітків часто змінюється інтерес до професії. Іноді це відбувається в результаті впливу зовнішніх чинників, наприклад, коли учні одержують неправильне уявлення про зміст праці або недостатньо об'єктивно оцінюють свої можливості, ігноруючи психофізіологічні особливості та переоцінюють їх. Чимало учнів узагалі не цікавляться майбутньою професією. Ці аспекти необхідно враховувати в організації ПОР в основній школі.

Базовий етап (8-9, 10-11 (12) класи). Організація роботи на цьому етапі полягає у вивченні наукових основ вибору професії, її класифікаційних ознак, вимог професій до людини, основних професійно важливих якостей, правил

вибору професії. Старшокласники мають оволодіти методиками самопізнання, самооцінки, розвивати індивідуальні професійно-важливі якості, формувати вміння зіставляти необхідні для здобуття конкретної професії вимоги з власними можливостями та кон'юнктурою ринку праці. ЗЗСО є створення умов для випробування можливостей учнів у різних видах трудової діяльності (консультації щодо вибору професії та навчального закладу, професійний відбір). Про досягнення очікуваних результатів свідчать сформованість особистісно-значущого сенсу вибору професії, певної професійної спрямованості, професійне самовизначення учнів, їхня готовність до зміни професійної спрямованості, переорієнтації на суміжні професії, на інші види діяльності відповідно до своїх індивідуальних особливостей і результатів профвідбору.

Учні старших класів потребують розширення, поглиблення та систематизації знань про професії. В зв'язку з цим, на цьому етапі, основними напрямками ПОР з учнями є: професійне виховання (формування та розвиток у них стійких професійних інтересів до тієї чи іншої професії), професійна діагностика (вивчення характерних особливостей людини) і професійна консультація (надання індивідуально-психологічної та медичної консультації).

Ефективність організації ПОР полягає у використанні вчителем форм і методів активної роботи. Залежно від мети, завдань і змісту їх поділяють на: інформаційно-просвітницькі, в процесі яких учням розповідається про канали працевлаштування, умови прийому на роботу та навчання, надається інформація про світ професій і вимоги, які ставляться до людини; діагностичні, що спрямовані на вивчення особистості учня, його інтересів, нахилів, здібностей із метою виявлення їхньої відповідності обраній професії. Серед таких форм ПОР виокремлюють: ситуаційно-рольову гру, сюжетно-рольову гру, гру-драматизацію, інсценування, гру-бесіду, гру-експрес, гру мандрівку, вікторину, відгадування загадок, ребусів, кросвордів, екскурсію на підприємства, віртуальну екскурсію, бесіду, розповідь, годину спілкування, калейдоскоп, усний журнал, уявну подорож, творчий конкурс, моделювання життєвих ситуацій, виставку творчих робіт, школу професійної майстерності, презентацію професій, перегляд мультфільмів, кінофільмів, документальних фільмів, відеороликів, станційну форму роботи, гру з літерами та словами, ігрову програму, місто веселих майстрів, прес-шоу, телерев'ю, свято (професійне свято), зустріч із людьми різних професій, ярмарку професій, клуб веселих та кмітливих, акцію, театральну виставу, майстер-клас, анкетування, тестування, мульти / моно проекти, конверт дружніх питань, твір-роздум, тренінг, калейдоскоп професій, професійну вітальню, колаж, диспут, брифінг, моделювання розвивально-виховних ситуацій, брейн-ринг, складання індивідуальних програм саморозвитку, агітбригади, тематичний діалог, інтернет-подорож, інтернет-форум тощо [1; 2; 4].

Проведення ПОР і раціонального розподілу трудових ресурсів безпосередньо ґрунтується на порівнянні знань про професії та знань про індивідуально-психологічні якості людини. Тому в сучасній педагогічній літературі широко визнається, що основою та необхідним етапом вирішення

організаційних і методичних питань ПОР є вивчення конкретних видів професійної роботи та визначення вимог, які вони ставлять до людини як суб'єкта праці.

Під час орієнтації учнів на конкретну професію можуть виникати такі помилки: поділ професій на «престижні» й «непрестижні»; ототожнення навчального предмета з професією; перенесення ставлення до людини – представника професії на саму професію; вибір професії під чийсь впливом; застарілі уявлення про характер праці у сфері матеріального виробництва.

Вивчення наукових джерел, засвідчило, що ПОР сприяє цілеспрямованому розвитку здібностей людини, зростанню її професіоналізму, працездатності, збереженню здоров'я і виступає одним із важливих елементів державної політики в сфері соціального захисту та зайнятості населення, забезпечує ефективне використання трудового потенціалу особи, підвищення її соціальної та професійної мобільності, відіграє значну роль у профілактиці масового вимушеного безробіття. Профорієнтаційні заходи стимулюють пошук людиною найефективніших засобів підвищення свого професійно-кваліфікаційного рівня, розвиток соціально-економічної ініціативи, інтелектуальної та трудової незалежності.

Висновки. Підсумовуючи теоретично обґрунтовану значущість ПОР з учнями підкреслимо, що:

1. Практична реалізація ПОР з учнями буде ефективною коли в них переважає висока стійкість професійного інтересу, котрий не дасть можливості переключатись учням на інші види діяльності та дозволить щонайбільше реалізувати свої здібності. Разом із тим, продуктивність ПОР знаходиться в прямій залежності від правильно вибудованої системи професійної орієнтації.

2. Варто зазначити, що сучасні ЗЗСО не мають можливості використовувати наявні та необхідні психологічні методики, котрі необхідні для виявлення й оцінювання в учнів рівнів розвитку певних психологічних функцій. Постає нагальна потреба в підготовці педагогів і психологів для проведення ПОР з учнями на психо-діагностичній основі.

3. ПОР з учнями має проводитись профконсультантами з допомогою методик (спостереження за діяльністю та розвитком, вивчення результатів діяльності, анкетування, складання і аналізу психолого-педагогічних характеристик тощо) в яких вони компетентні. Вивчення динаміки фізичного і психологічного розвитку чиниться за взаємодії з учнями, що допоможе скласти їхню характеристику на цьому етапі розвитку і спрогнозувати перспективні можливості та тенденції подальшого розвитку (прогностична характеристика).

4. Психологічна діагностика в ЗЗСО має аналізувати кількість та якість здобутих учнями знань, рівень їх засвоєння, особливості розвитку відповідних психофізіологічних механізмів. Високий рівень успішності школяра дозволяє визначити ступінь розвитку його психологічних механізмів, однак, низький рівень успішності не завжди буде показником відсутності відповідних здібностей, адже він може бути зумовлений такими психологічними чинниками: недостатній

розвиток відповідних здібностей; відсутність інтересу до певної діяльності за наявності відповідних здібностей; відсутність умов для здійснення діяльності; помилки чи не достатня увага вчителя до школяра тощо.

У ЗЗСО завданням ПОР з учнями має бути не лише констатація рівня засвоєння знань, умінь і навичок, а й виявлення психологічних можливостей школяра зі здобутими знаннями, вміннями та навичками. Важливим у ПОР є розкриття схильностей, які мають безпосереднє відношення до професійного самовизначення школяра. В цих ситуаціях учитель, що здійснює ПОР має бути відповідно підготовленим до ефективної співпраці зі школярами.

Література:

1. Білоцерковець І. Планета професій: творчий проект / І. Білоцерковець // Школа. – 2012. – №7. – С. 78-80.

2. Войцехівська Н. Обираємо професію: заняття для учнів 8 класів / Н. Войцехівська // Психолог (Шкільний світ). – 2012. – № 23. – С. 19-22.

3. Гуревич Р. С. Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті майбутніх фахівців: монографія / Р.С. Гуревич, М. Ю. Кадемія, М. М. Козяр ; за ред. член-кор. НАПН України Гуревича Р. С. – Львів : ЛДУ БЖД, 2012. – 380 с.

4. Дрозд Т. М. Формування комунікативної компетентності вчителів у процесі здобуття вищої освіти та в системі післядипломної освіти / Т. М. Дрозд // Інноваційна освітня діяльність: регіональні аспекти: тези Міжнар. наук.-практ. конфції, Біла Церква, 14-15 квітня 2011 р. – Біла Церква, 2011. – С. 149-152.

5. Негривода О. О. Підготовка майбутніх учителів до професійно-орієнтаційної роботи зі старшокласниками: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. О. Негривода. – Одеса, 2012. – 20 с.

6. Олефіренко Н. В. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до проектування дидактичних електронних ресурсів [монографія] / Надія Василівна Олефіренко. – Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. – 330 с.

7. Подоляк В. О. Профорієнтація та методика профорієнтаційної роботи: Методичні матеріали щодо виконання лабораторних робіт / В. О. Подоляк, В. Д. Кондратюк, Л. Л. Коношевський. – Вінниця: ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2000. – 69 с.

8. Сагадіна О. Ю. Формування готовності вчителів до консультативної профорієнтаційної роботи з учнями старшої школи в системі підвищення кваліфікації / О. Ю. Сагадіна // Науково-методичні основи професійного розвитку керівних і педагогічних кадрів в умовах випереджувальної післядипломної освіти: збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції 30-31 березня 2017 року / РОШПО; упоряд.: Антонюк Л. В., Волосяк А. А.; заг. ред. Черній А. Л. – Рівне: РОШПО, 2017. – С. 216-223.

9. Хмелева-Токарева О. Сучасна шкільна профорієнтація / О. Хмелева-Токарева, І. Ткачук // Психолог (Шкільний світ). – 2012. – № 2. – С. 12-13.

10. Яланська С. Система профорієнтаційної роботи у навчальному закладі / С. Яланська // Психолог. – 2013. – № 11/12. – С. 80-83.